

**Міністерство освіти і науки України**  
**Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II**

**Кафедра педагогіки і психології**

**Пояснювальна записка**  
до кваліфікаційної роботи бакалавра

на тему: Рівні розвитку соціально-емоційних та вольових здібностей дітей  
дошкільного віку

Виконала: студентка IV-го курсу,  
напряму підготовки (спеціальності)  
0101 Педагогічна освіта  
6.010101 Дошкільна освіта  
Йокоб С. Т.

Керівник: Бергхауер-Олас Е. Л.  
Рецензент:

Берегово – 2016 р.

**Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma**  
**II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

**Pedagógia és Pszichológia Tanszék**

Jakab Szabina  
Szociális-érzelmi-akarati képességek fejlettségi szintjei óvodáskorban  
Szakdolgozat

Témavezető:  
Berghauer – Olasz Emőke  
Recenzens:

Beregszász – 2016

## Tartalomjegyzék

|   |           |
|---|-----------|
| <b>Bevezetés.....</b>   | <b>5</b>  |
| <b>1. Érzelmi és akarati élet jellemzői óvodás korban.....</b>                | <b>7</b>  |
| 1.1 Az óvodáskori érzelmek .....  | 8         |
| 1.2 Az óvodás akarati életének jellemzői.....                                 | 8         |
| 1.3 Egyéni sajátosságok a környezet által kiváltott érzelmekben.....          | 10        |
| 1.4 Hogyan látja az óvodás a világot.....                                     | 11        |
| 1.5 A gondolkodás fejlődése .....   | 12        |
| 1.6 Figyelem és emlékezet.....  | 13        |
| 1.7 Az óvodás gyermek ábrázoló tevékenysége.....                              | 14        |
| 1.8 Logopédia szerepe a szociális készségek, .....                            | 15        |
| képessegek fejlesztésében   |           |
| <b>2. A társas kapcsolat fejlődése óvodáskorban.....</b>                      | <b>17</b> |
| 2.1 Érzelmi kapcsolatok és csoportköteték.....                                | 18        |
| 2.2 Szociális magatartás konfliktusa.....                                     | 19        |
| 2.3 Gondozási tevékenységek és az ebben való önállóság óvodáskorban.....      | 20        |
| 2.4 A fejlődés kulcsa a játék.....  | 21        |
| 2.5 Érzelmi és viselkedészavarok gyökerei a korai szülői hatások szerepe..... | 22        |
| 2.6 A szociális kompetencia fejlődési modellje.....                           | 22        |
| 2.7 A kisgyerekek szociális kapcsolat rendszere.....                          | 23        |
| <b>3. Szociális – érzelmi – akarati képességek fejlettségi szintjei.....</b>  | <b>25</b> |
| 3.1 Énkép.....  | 26        |
| 3.2 Társas kapcsolatokban megnyilvánuló szerepvállalás.....                   | 27        |
| 3.3 Akarati fejlettség szintjei.....  | 28        |
| <b>Összefoglaló.....</b>  | <b>38</b> |
| <b>Felhasznált irodalom.....</b>  | <b>39</b> |
| <b>Táblázatok jegyzéke.....</b>   | <b>41</b> |
| <b>Ukrán nyelvű összefoglaló.....</b>   | <b>42</b> |

## Зміст

|  |           |
|--|-----------|
| <b>Вступ .....</b>   | <b>5</b>  |
| <b>1. Емоційні і вольові характеристики в житті дошкільника.....</b>               | <b>7</b>  |
| 1.1 Емоції дошкільнят.....   | 8         |
| 1.2 Вольові характеристики в житті дошкільника.....                                | 8         |
| 1.3 Індивідуальні характеристики, викликані навколишнього емоції.....              | 10        |
| 1.4 Як бачить дошкільник світ.....   | 11        |
| 1.5 Розвиток мовлення.....   | 12        |
| 1.6 Увага і пам'ять .....  | 13        |
| 1.7 Зображення діяльності дітей дошкільного віку.....                              | 14        |
| 1.8 Роль логопедії в розвитку соціальних навичок і здатності.....                  | 15        |
| <b>2. Розвиток соціальних відносин дошкільнят.....</b>                             | <b>17</b> |
| 2.1 Емоційні відносини і конфліктний зв'язок у групі.....                          | 18        |
| 2.2 Соціальна поведінка.....   | 19        |
| 2.3 Діяльність по догляду за собою в дошкільному віці.....                         | 20        |
| 2.4 Ключ для розвитку: гра.....  | 21        |
| 2.5 Кореневі емоційні і поведінкові розлади: роль ранніх батьківських ефектів..... | 22        |
| 2.6 Модель розвитку соціальної компетентності.....                                 | 22        |
| 2.7 Соціальні відносини маленької дитини.....                                      | 23        |
| <b>3. Соціально-емоційні-вольові здібностей.....</b>                               | <b>25</b> |
| 3.1 Я образ.....   | 26        |
| 3.2 Проявлення в соціальних відносинах.....  | 27        |
| <b>4. Розвиток особливості волі.....</b>   | <b>28</b> |
| <b>Резюме .....</b>  | <b>38</b> |
| <b>Використана література.....</b>   | <b>39</b> |
| <b>Список таблиць .....</b>  | <b>41</b> |
| <b>Резюме українською мовою.....</b>   | <b>42</b> |

## Bevezetés

*Ha a gyermek együtt él a buzdítással, megtanulja a türelmet.*

*Ha a gyermek együtt él a dicsérettel, megtanulja mások megbecsülését.*

*Ha a gyermek együtt él az elismeréssel, megtanulja, hogy céljai legyenek.*

*Ha a gyermek együtt él az önzetlenséggel, megtanulja a nagylelkűséget.*

*Ha a gyermek együtt él a barátságossággal, megtanulja, hogy a világ olyan hely, ahol jó élni.*

*Ha a gyermek együtt él a nyugodt derűvel, megtanulja, hogyan találjon lelki békét.*

*Dorothy L. Nolte: Egy élet a kezében*

D. L. Nolte idézett sorai kiválóan érzékeltetik, azt a mozzanatot, miszerint a mai gyerekek számára az aktív, örömteli óvodás évek azok, amelyekre felnőtt életüket alapozhatják, és ehhez nekünk minden feltételt és segítséget meg kell adnunk, még hozzá az idézetben megfogalmazott elveknek megfelelően.

A munkám során az óvodáskorú gyermek érzelmi akarati képességeit vizsgáltam.

Napjainkban igencsak indokolt a témaválasztás, mert mint leendő óvodapedagógusnak kötelességünk, hogy tisztában legyünk a gyermek szociális érzelmi fejlődésének folyamatával, az akarati képességeinek kialakulásával, annak változásaival. A gyermek az első három fejlődési fázisban, szociális szempontból egészen különleges módon van a családra utalva. Szociális kapcsolatokat alakít ki, elsősorban a családtagokkal, illetőleg azokkal az emberekkel, ekikkel nap mint nap találkozik.

A munka célja, hogy bemutatására kerüljön különböző pszichológusok véleménye a gyermek társas beilleszkedésről, valamint az általuk végzett kutatások és azoknak eredményei. Továbbá célja, hogy jobban betekintést nyerhessünk a szociális érzelmi akarati képességek fejlettségi szintjei, valamint az eljárás gyakorlatban való alkalmazásának elsajátítása. Az óvodáskorú gyermekek jellegzetes játéktípusa a szociodramatikus játék. A játéknak az értelmi, a szociális és az érzelmi fejlődésben egyaránt kitüntetett szerepe van. A játék óvodáskorú gyermek legtermészetesebb és a fejlődését leginkább támogató közege. A játék során a gyerek mindig felette áll az életkorának, mindennapi viselkedésének; mintha a játék során egy fejjel magasabb lenne saját magánál. Gyermek például jobban teljesíthet egyes logikai feladatokban, ha azt egy játék részeként mutatják be, mint ha tárgyilagos hangnemben adják elő ugyanazt. A játék lehetőséget teremt a már meglévő ismeretek gyakorlására, elmélyítésére is.

Társas, szociális szempontból a játék jelentősége részben a már említett társadalmi szerepek gyakorlásában rejlik, segít az együttműködés és versengés szabályainak elsajátításában, valamint fontos szerepet tölt be a társas kapcsolatok kialakításában, fenntartásában is.

A szakdolgozat megírása során a szociális fejlettségi szint mellett a könyvtári anyaggyűjtés módszere is alkalmazásra került. E módszernek köszönhetően nyilvánvalóvá vált, hogy pszichológusok közül sokakat foglalkoztatott a szociális érzelmi akarati képességek. Erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy meghatározni gyermek szociális és akarati képességeit. Kutatásaik eredményei megannyi elméletnek váltak alapjaivá.

## 1. Érzelmi és akarati élet jellemzői óvodás korban

Az óvodáskor jellemzői :

A serdülő korosztály mellett az óvodáskor a másik olyan korcsoport, akiknek életében hihetetlenül fontos szerepet tölt be az érzelem, s minden cselekvésük, megnyilvánulásuk érzelmi életükön keresztül befolyásolható, közelíthető meg. Ha azt szeretnénk, hogy figyeljen ránk, ha azt kívánjuk, hogy viselkedésünk igazi minta legyen a számára, ha szeretnénk így vagy úgy hatni rá, ezt csak a szívén-lelkén keresztül tudjuk elérni nála (Clauss Hiebsch, 1983).

Ha az óvodás gyermek érzelmileg nem nyílik meg a felnőtt felé, akkor a nevelő nehezen vagy egyáltalán nem tud rá hatni. Előfordul persze, hogy a szigortól való félelmében látszólag engedelmes, ám ezt a fajta kényszerű viselkedést nem teszi magáévá, nem válik valódi meggyőződésévé. Ennek következtében a diktatórikus elvárásokat, szabályokat nagyobb korban sem fogja beépíteni viselkedésébe.

Szükségszerű tehát, hogy a felnőttek megismerjék az óvodás korú gyermek érzelmi életét és ezen keresztül próbáljanak hatni rá, ill. őszinte, szeretetteljes közelségbe kerülni hozzá. Hogyan lehet mindezt megvalósítani? Milyen legyen a felnőtt, aki ilyen korú gyermeket nevel? Legfontosabb az érzelmi gazdagság, az empátia, azaz tudjon azonosulni a gyermek érzelmi-, és gondolatvilágával (Bálint, 2001, 69-75.).

A kisóvodás gyermek legjellemzőbb érzelme az ún. funkcióöröm. Örül, hogy cselekedhet és tevékenysége révén környezetében változást tud létrehozni. Pl: a "fa-dühöngőn" való kalapálásnál legfőbb örömforrást a kalapáló mozgás jelenti, másrészt viszont örül az ezzel járó hanghatásnak, kopácsolásnak, valamint az egyre lejjebb süllyedő fahenger, "szög" látványának is. Másik példát is mondhatnánk erre: pl. az építőkockákkal való konstruálást. Eleinte csak maga a kockák egymásra pakolása jelent örömet számára ( ez még funkcióöröm), később azonban már az építés eredményének is örül. Ekkor már magasabb rendű, ún. intellektuális örömről beszélünk (Vajda, 2001, 96-102.).

Az óvodás gyermek érzelmei labilisak, valamint polarizáltak. A labilitás azt jelenti, hogy míg egyik pillanatban boldog és kiegyensúlyozott volt, a másik percben már teljes elkeseredettségbe tud süllyedni. Polarizáltak érzelmei, hiszen rendkívül gyorsan változhatnak egyik végletből (túlárado jókedv) a másikba (sírás-szomorúság). Ezt az életkori sajátosságot nem szabad úgy kezelni, hogy a gyerek szeszélyes, hisztis. Tudatos szülőként, nevelőként fel kell ismernünk a fentieket, és képesnek kell lennünk a "síró-pityogó" óvodás arcára mosolyt varázsolni. Kezeljük megértéssel, kellő empátiával a gyermek gondjait, és próbáljunk mindenki számára elfogadható alternatívákat adni a megoldásra. Pl: gyermekünk nagyszabású zsúrt

szeretne lakásunkban tartani, ám a szűk hely miatt ez lehetetlen lenne. Mit lehet hát kezdeni a helyzettel? Szervezzünk kerti partit, születési pikniket a közeli rétre vagy menjünk el a baráti társasággal egy vidám kirándulásra. Így a nagy esemény lakáskörülményeink miatt nem marad el, sőt, felejthetetlen élményt jelent majd mindenkinek (Mérei-Binét, 1985, 165-168.).

### **1.1 Az óvodáskori érzelmek**

Intellektuális érzelmek: Örömet jelent számára az alkotás öröme, így pl. egy mutatós legó vár felépítése is. Ugyanígy intellektuális örömet jelenthet a felfedezés, ráismerés, megismerés, azaz a tudás öröme is, melyeket elsősorban játékában él át.

Erkölcsei-szociális érzelmek: Szociális érzelmek szempontjából döntő jelentőségű a barátválasztás, ill. annak szempontjai. Eleinte azért barátkozik egyik vagy másik társával, mert annak szép autója, csinos ruhája van, a nagyobbak azonban már fontosabb szempont alapján választanak. Nem a külcsín, hanem a belbecs számít nekik, azaz a barátjuk legyen pl. jószívű, kedves, segítőkész. Baráti kapcsolataik a fent említettek szerint eleinte labilisak, ám az életkor előrehaladtával egyre stabilabbá, állandóbbá válnak.

Érzelmi életében egyre jelentősebb szerepet kapnak a lelkiismereti funkciók, hiszen a felnőtt iránti szeretet, az ő megbecsülésük, elismerésük elnyerése arra sarkallja, hogy tevékenységeit minél eredményesebben, pontosabban végezze el (Balogh, 2005, 105-107.).

Az óvodás korra jellemző erkölcsi-szociális érzelmek továbbá: a segítőkészség, együttérzés, örömszerzés, büszkeség, sajnálkozás, részvét, lemondás, mások iránti felelősség, szégyen, irigység is. Említésre méltó érzelem még a féltékenység is, melyet a szeretett személy elvesztéséből fakadó félelem indukál (Frenkl Rajnik, 2011).

A gyermek erkölcsi-szociális érzelmei nem csak a mindennapi élet eseményein keresztül fejleszthetők, de szerepjátékkal, bábozással, dramatizálással is.

Esztétikai érzelmek: az óvodás gyermek, - a felnőtt mintáján keresztül, - észreveszi és rácsodálkozik a szépre. Gyönyörködteti egy szép virág, egy kellemes dallam, vagy egy hangzatos vers ritmusa is. A nevelőnek óriási feladata, felelőssége van abban, hogy a gyermek fogékonyra váljon az élet igazi értékei iránt. Fedezzék fel együtt a környezetükben rejlő szépet, jót! (Balogh, 2005, 115-118.).

### **1.2 Az óvodás akarati életének jellemzői**

Az óvodáskorú gyermek életében jellemzően beköszönt az "Én akarom! Én egyedül!" korszak. Önállósulási törekvése egyre nagyobb, egyre határozottabban próbálja saját akarata, elképzelései szerint, egyedül irányítani az eseményeket. Ezek a próbálkozások azonban sok esetben nincsenek összhangban képességeivel, életkori sajátosságaival, lehetőségeivel, ezért



gyakran éri őt kudarc. Az óvodás gyermek, ha elképzelései, tervei akadályba ütköznek, kudarcélményt él át, amit életkoránál fogva nehezen visel el. Ez sok esetben dacos, hisztis megnyilvánulásokat okoz. Az óvodások tevékenységét az önkéntesség jellemzi, de életének vannak olyan keresztmetszetei, ahol bizonyos szabályokhoz alkalmazkodnia kell. Viselkedésében megszorodnak az érzelemkinyilvánítások, melyek egyre differenciáltabban és tartósabban, tartalmukban gazdagabban fejeződnek ki (Zsolnai,2001, 102-108.).

Jellemző a fokozott önállósulási törekvés, egyéni sajátosságtól függően nem tűr el környezetétől segítséget. Képességeinek fejlettsége azonban nincs mindig arányban cselekvési törekvéseivel, vágyaival és elképzelésével, ezért sokszor sikertelenség éri, a frusztráció elviselését viszont még nem tudja mindig adekvátan kezelni.

Az önuralom az óvodáskor alatt jelentősen nő, az életkor végére képessé válik akarátát, indulatait adekvátan kezelni, az én-es motívumokat felváltják a szociális motívumok (míg az óvodáskor elején még az érzelmek uralják az akaratot, az óvodáskor végére az érzelmek kizárólagossága megszűnik a tevékenység, a magatartás motiválásában, irányításában) (Bernáth, 1997, 155-160.).

- **Feladattudat**

Fontos a feladattudat kialakulása, mely már az iskolai életre készíti elő a gyermeket. A kiscsoportos még nem az eredményért, hanem a funkcióról, magáért a tevékenységért gyurmázik, játszik, épít, a nagycsoportos viszont már arra törekszik, hogy az alkotását befejezze. Tevékenysége során egyre nagyobb nehézségeket képes leküzdeni a feladatteljesítés örömeért. A játék és a munkacél elérése dicséret, vagy egyéb munkadíj hiányában is kielégíti, maga a feladat elvégzése is motiválja (hosszabb ideig tartó tevékenységben azonban többször kell motiválni). A munka és a munka célja maga az örömforrás, így azt önmagában is jutalomként éli meg (Frenkl Rajnik, 2011).

Az óvodás gyermek életének aktív részét képezi a barkácsolás, ahol a tevékenységen túl, annak célja is felértékeli a tevékenységet. 3-4 éves korban a gyermeket már be lehet vonni egyszerű felületfestésbe, az eszközök kézre adásába, tépéssel, gyúréssel végzett feladatok kivitelezésébe. 4-5 évesen örömmel vesznek részt ragasztásban, vágásban, egyszerűbb hajtogatásokban, 6 évesen pedig már minden tevékenységet lelkesen és ügyesen végeznek (Zsolnai, 2006, 190-195.).

A 3-4 éves gyermeket könnyűszerrel rávehetjük különböző önkiszolgáló tevékenységekre, 5 évesen az óvodában már megismerkednek a naposi feladatokkal. Ekkor már nemcsak saját magáról, hanem másokról is gondoskodni kell, ami a szociális fejlődést is segíti. Ebben a korban már elvárhatjuk a gyermektől, hogy rendet tegyen maga után. Az ilyen idős gyermeket könnyen motiválhatjuk az egyszerű háztartási teendők végzésére is (virágöntözés, segítség a kerti

munkában, bevásárlásban, portörítés takarításakor), de ezek a feladatok csak és kizárólag addig a pontig hasznos és örömteli tevékenységek a gyermek számára, amíg ő maga valóban motivált a dolgokra, és a tevékenységek alkalmazkodnak életkorához és képességeihez (Nagy, 2001, 75-85.).

- **Szabálytudat**

Az óvodáskorban meghatározott szabályok vannak, és bár ezek a szabályok sokszor nem találkoznak a gyermek érdekeivel, mégis a cselekvése motívumaivá válnak, mert a gyermek az engedelmisséggel a felnőtt szeretetét, elismerését, dicséretét szeretné biztosítani. Többször ismételve ezeket a cselekvéseket, azok a gyermek szokásaivá válnak, de ez nem csak automatikusan működik, hanem el is képzeletben mit kell, és mit nem szabad tennie. Később a tudatosság is bekapcsolódik a cselekvésbe, és a szabály fokozatosan tudatossá válik. A szabályokhoz való alkalmazkodás képessége 5-6 éves korban válik egyre jellemzőbbé, amikor a szabályokat már akkor is betartja, ha azok számára nem kedvezőek (Pl.: a társasjátéknál meg kell várnia, míg a másik kétszer dob, vagy ő egyszer kimarad stb.).

Az akaratlan életben bekövetkező változások következményeként az iskolaérett gyermek magatartását, tevékenységét nem hangulatai, hanem az állandó pszichikus szerkezet irányítja és jellemzi. Az akaratlan élet fejlődését bizonyítja a figyelem és emlékezet szándékosságának megjelenése is (Zsolnai, 2006, 120.).

### **1.3 Egyéni sajátosságok a környezet által kiváltott érzelmekben**

Már az óvodáskort megelőzően is találkozunk olyan jelekkel, amelyek a gyermekek egyéni érdeklődésére, ízlésére, a környezet tárgyaival, személyeivel szemben fellépő szimpátiára, illetve antipátiára utalnak, pl. gyermekenként eltérő, kinek mi a kedvenc színe, étele, itala, könyve, kit részesít előnyben a szeretetkapcsolatban és kit hanyagol el.

A kapható játékok közül a kiválasztást sok tényező befolyásolhatja: mérete, színe, formája, anyaga, súlya, stb. Hányszor lehetünk tanúi, amint egy apró kiscsoportos gyermek hatalmas mackót cipel állandóan magával, míg nagyobb társa a kisebb babát részesíti előnyben. Ugyanígy fellelhetjük különösen kedvelt, sokszor indított játékot, de olyat is, amelyik nem nyeri el igazán tetszésük (Vajda, 2006, 190-195.).

A gyermek tehát válogat. Ez ne baj, sőt. Mindehhez joga van és helytelen lenne arra rávenni (kényszeríteni?!), ami érzelmileg nem vonzza. Valójában nem is lehet, mert a gyermek ösztönösen kerüli a neki nem tetszőt, kiválasztásában a pozitív érzelmek dominálnak.

#### 1.4 Az óvodás gyermek világkonstruálási képe

Óvodáskorú gyermeke számára a nevelés, a szocializáció legmeghatározóbb színtere a család és mellette az óvoda. A szülők nevelési elvei, a gyermekeikkel szemben támasztott elvárásai – a társadalmi normák széles keretein belül – igen eltérőek lehetnek. Szerencsés, ha a szülők és az óvoda nevelési irányvonalai, elvei, céljai egybeesnek, legalábbis hasonlóak. A gyermekkel szemben támasztott elvárások következetessége – család és óvoda között és családon belül egyaránt – fontos támpontot nyújt a gyermek számára a világban való tájékozódáshoz, eligazodáshoz. Mentális, érzelmi és szociális területen egyaránt hosszú út vezet az óvodáskor elejétől az iskolaérettségig. Gyermekek szellemi, érzelmi és szociális fejlődésének nyomon követéséhez érdemes tisztában lennie azzal, hogyan gondolkodik, hogyan érez, és hogyan kapcsolódik óvodáskorú gyermeke a világhoz (Kasik, 2007,21-37.).

A gyerek - állapítja meg Piaget, "aki alkalmazkodni kénytelen: az Idősebbek szociális világához, szabályai számára külsők maradnak, és a fizikai világhoz, amelyet meg nem ért meg, érzelmi és értelmi egyensúlyához szüksége van egy olyan területre, amelynek célja nem a valósághoz való alkalmazkodás, hanem a valóság asszimilálása az énhez, mégpedig kényszer és szankciók nélkül" (Piaget Inhelder, 1966/1993). Piaget emellett a szabálytudat és az erkölcsi viselkedés szempontból alapvető fontosságot tulajdonít a gyermeki szabályjátékok fejlődésének, és az erkölcsi fejlődés jó néhány következtetését ezek alapján vonja le.

Piaget szerint, összhangban az aktív tudásszerzés tanával, a gyereket úgy kell tekinteni, mint egy minden iránt érdeklődő tudóst, aki kísérleteket hajt végre a körülötte lévő világon, hogy megnézzék mi történik. Ezen miniatűr kísérletek eredményeinek a gyermek tudatában való leképeződéseit Piaget sémáknak nevezte. Ha a gyerek új dolgot észlel, megpróbálja már egy létező sémával megérteni, ez asszimiláció. Ha nincs megfelelő séma, a gyermek átalakítja a világról alkotott képét úgy, hogy lehetőleg egy már meglévő sémát módosít; e folyamat már akkomodáció. Az új ismeretek asszimilációja egyensúlytalanságot szül, majd törekvés az egyensúlyra új struktúrát teremt.

A sémák fő feladata a világ jelenségeinek 'reprezentációja'. Piaget szerint egy tárgy, vagy általában, egy jel reprezentációs funkciójáról akkor beszélhetünk, mikor el tudunk szakadni az ingerfüggőségtől, vagyis a jel hatására akkor is fel tudjuk idézni a jelentést, ha a jelentést képező tárgy épp nem elérhető az érzékelés számára. Ez a folyamat tehát „több”, mint a pusztán jelfelismerés, amikor a jeltest és a jelentés is rendelkezésre áll az érzékelés számára, és képesek vagyunk a két érzékelt tárgyat összekapcsolni. A reprezentáció fogalma azóta nagyívű pályát futott be a kognitív pszichológiában.

A Piaget-i vizsgálatok által feltárt gondolati konstrukciók óvodáskorban: *animizmus* (gondolatai vágyaival, indulataival telítettek; a tárgyakat is lélekkel ruházza fel), *artificializmus* (az embereket mindenhatónak képzei, úgy gondolja, hogy a dolgokat, természeti képzídményeket, jelenségeket is az ember „csinálja”), *finalizmus* (ha a világ emberközpontú, ezért a dolgoknak is értük kell történniük; így a történéseknek nem annyira okuk, céljuk van) gyermeki realizmus (a gyerek kb. 6 éves koráig a saját gondolatait is anyagi valóságnak képzei, esetleg azt hiszi, hogyha kinyitnánk valaki fejét, képszerűen benne lenne az asztal, a mackó stb; az észleltnek és az érzetnek, a látottnak és az álmodottnak az egybefolyása), *kognitív egocentrizmus* (a világ értelmezése a gyerek saját nézőpontjából, anélkül, hogy figyelembe venne más lehetséges nézőpontokat). Olyan jelenségeknél, ahol saját ismeretei és közvetlen tapasztalatai véget érnek és készen kapott tudás nincs ultrajelenségeknek nevezte. Ilyenek például a növekedés, a változás, a halál, a természeti törvények vagy a társadalmi jelenségek. Csekély tárgyi tudása szemben áll intenzív magyarázatigényével: bizonytalanság csökkentése érdekében, a kicsiség-érzésből fakadó szorongással szemben a világról alkotott modell létrehozása számára alapszükséglet (Berghauer-Olasz, 2013).

### 1.5 A gondolkodás fejlődése

Az óvodás kisgyermekek gondolkodásának egyik legáltalánosabb jellemzője, hogy nehezen, csupán nagyon egyszerű, egyértelmű helyzetekben képesek egyszerre egy szempontnál többet figyelembe venni. Ezt szemlélteti a következő példa: az öt és fél éves Zsuzsi elé két egyenes sorba azonos számú korongot rakunk. A kislány a 6-7 éves kor alatti gyerekek nagy részéhez hasonlóan azt mondja, hogy a két sorban azonos számú korong van. Ezután az egyik sort összetoljuk: a korongok közelebb kerülnek egymáshoz, az egész sor lerövidül. Ekkor megint megkérdezzük őt, vajon melyik sorban van több korong. Zsuzsi gondolkodás nélkül a hosszabb sorra mutat. Ebben a helyzetben a gyermek nem képes szem előtt tartani, hogy nemcsak az egész sor hosszát, hanem a korongok távolságát is figyelembe kell venni ahhoz, hogy a korongok számára következtetni tudjunk (Kotna Zsolnai, 2006, 266.).

Több szempont figyelembevételének törekénysége szembeötlő akkor is, mikor gyermek egy másik ember nézőpontjába kell helyezkednie (valóságban és képletesen egyaránt). El kell tudnia engedni azt, amit lát, tud, gondol. Ez egy kisóvodás gyermek számára még meglehetősen nehéz feladat. A kiscsoportos Andris és Juli szeme láttára elrejtünk egy tábla csokit egy fiókban, majd cselesen átcsempésszük a csemegét az eredeti rejtekhelyről, a fiókból egy kis kosárba. Cselünket azonban csak Andris látta, Julia csoki áthelyezése előtt András számára is látható módon távozott a szobából. Kis trükkünk után megkérdezzük Andrist, hogy szerinte hol fogja keresni Juli a csokit, mikor visszajön. Egy felnőtt ember erre a kérdésre természetesen azt

válaszolná, hogy a fiókban, hisz Juli nem látta, hogy a csokit onnan bárhova elmozdították volna. Ezzel szemben a 3 éves Andris rávágja, hogy a kis kosárban (Nagy, 2001, 75-85.).

Miért válaszolja ezt egy 3 éves kisgyermek? Azt gondolja, hogy a világot mindenki ugyanúgy látja, mint ő, mindenkinek ugyanaz a tudás áll rendelkezésére, mint neki. Azaz, ha ő tudja, hogy a csoki a kis kosárban van, akkor mindenki más tudja azt. Körülbelül 4 éves korukig a gyerekeknek nehezőkre esik megérteni, hogy más embereknek az övékétől eltérő tudása, vélekedése is lehet.

## 1.6 Figyelem és emlékezet

Az óvodáskorú gyermekre kiscsoportos korban az önkéntelen figyelem jellemző. Arra képes figyelni, ami érzelmileg megragadta, ami iránt kellően felkeltették az érdeklődését, ezért fontos a felnőtt részéről a motiváció, a hangulati megalapozás. Az óvodásgyermek figyelme könnyen fluktuál (vándorol), elterelődik. Ezek miatt egy tevékenység során nem elég egyszer motiválni, hanem újabb és újabb „kedvcsinálással” kell fenntartani a figyelmét. Az életkori szakasz végére figyelme tartósabbá válik (Bernáth, 1997, 80.).

Óvodáskorban a figyelem sokszor perszeverál (leragad) egy-egy dolognál, eseménynél, ami őt érzelmileg megragadta, emiatt nehezebben tud váltani újabb megfigyelni való felé, így figyelemmegosztása eleinte gyenge. (pl.: amíg egy kisgyermek csak 1-2 tárgyat képes egy adott idő alatt megfigyelni, addig egy óvodás 2-3-at, később többet is. A koncentrált figyelem külső megnyilvánulásai: tág pupilla, merev testhelyzet, nyitva felejtett ajkak. Ezek gyakran kísérik az óvodás mesehallgatását. Az önkéntelen figyelem szándékos figyelemmé változik, ha a gyermek felismeri a megfigyelt tárgy érdekességét, és intellektualizálja azt (Solymosi, 1997, 86-90.).

Hasonlóan a figyelemhez, az emlékezetre is spontán jelleg, az önkéntelenség jellemző, azaz emlékképei önkéntelenül rögzülnek, elsősorban az őt érzelmileg megragadó dolgokat, történeteket jegyzi meg. Öt éves kortól az önkéntelen jelleget felváltja a szándékos emlékezet, tudatos, akarattal koncentrált, és megpróbál megjegyezni dolgokat. Ugyanilyen minőségi változást jelent, hogy mechanikus emlékezete mellett egyre nagyobb szerepet kap a logikus emlékezet is, azaz értelmezi a megjegyzendő dolgokat, ami által emlékezete hatékonyabbá válik. Az óvodás emlékezete nem megbízható, fejlődése az aktív beszéd elsajátításának folyamatába ágyazott. Óvodáskorban sokkal eredményesebb lehet az emlékezés, ha cselekvéshez kötött. Ha manipulálhat, játszhat egy tárggyal, azt jobban emlékezetébe tudja vésni, mint aminek csak a nevét hallja.

Játékszituációban az emlékezeti tevékenység hatékonyabb, mint közvetlen feladathelyzetben. A mese bevésését és felidézését elsősorban azok az érzelmek segítik, amelyeket a mese hallgatása közben átél. Itt az azonosulás lesz az emlékezet megsegítője, a

mesét hallgató gyermek a hőssel együtt járja be az akadályokat, jut győzelemhez. Kiscsoportos korban a hallott mesét változtatás nélkül, ugyanabban a formában szeretné hallani, az ismerős szavak, kifejezések örömmel töltik el. A legkisebb eltérés esetén azonnal figyelmezteti a mesélőt. Az óvodás gyermeket nem zavarja, hogy ugyanazt a mesét már többször hallotta, sőt annál nagyobb élvezetet jelent számára, minél többször hallgathatja. Mindez a biztonságérzetét fokozza.

Az óvodás gyermek viszonylag könnyen és nagy mennyiségű verset, mesét képes emlékezetébe vésni, ami nem kíván tőle különösebb erőfeszítést. A versek, mondókák rengeteg olyan szót, kifejezést tartalmaznak, aminek értelmét még nem tudja, vagy nincs is értelmük. Az emlékezetbe vésést ebben az esetben a rím, a ritmus, a fordultatos szókapcsolatok, a jó hangzás és a gyakori ismétlés segíti. Óvodáskorban a különböző feladatok, megbízatások, valamint az intellektuális fejlődés, a gondolkodási műveletek és az akarat fejlődésének hatására megjelenik a szándékos emlékezet.

### **1.7 Az óvodás gyermek ábrázoló tevékenysége**

Az óvodáskorú gyerekek egyik fontos önkifejező eszköze az ábrázolás ( ide tartozik pl: rajzolás, festés, gyurmázás, stb.), azon belül is legfőbb: a rajzolás. Mi jellemző a kisóvodás és a nagyobbak rajzaira.

A kicsik esetében eleinte nem beszélhetünk célirányos rajzolásról, csak firkálásról, hiszen a tevékenységnek pusztán a funkcióról a célja. Örül a tevékenység közbeni mozdulatok gyakorlásának és örül annak, hogy környezetében változást tud létrehozni, értsd: munkájának a papíron látható nyomai vannak. A firkálás már akár 1.5-2 éves kortól megfigyelhető, amit a felnőtt mintáján (ő is rajzolgat, ír a gyermek szeme láttára) túl az eszközök biztosításával is motiválhatunk. Adjunk nekik lehetőséget a rajzolás kipróbálására, ám ehhez állandó felnőtt felügyelete szükséges! A kisgyermek sok esetben más célra is felhasználná a zsírkrétát, ceruzát: pl. nyalogatná, rágcsálná, netán megkóstolná. Nagy gondot kell fordítani ezek és az egyéb balesetveszélyes helyzetek kiküszöbölésére! A firkálás magasabb fokát jelzi, mikor a gyermek rájön, hogy az általa ábrázolt képhez jelentés is kapcsolódhat. Ez többnyire a felnőtt kérdéseire keresztül realizálódik benne, pl: "Ez füst? Hű, de szépen gomolyog, ügyes vagy! ... Ez egy alma? De szép kerek! ..." stb. Mindig figyelmesen és a gyermeket motiválva beszéljünk alkotásáról, ami további próbálkozásokra ösztönzi majd a kicsit. Összefoglalván tehát a kisgyermeket rajzolásra ösztönözhetjük, ha:

- biztosítunk neki korának megfelelő rajzeszközöket
- biztatjuk, dicsérik rajzolás közben

- sok-sok képeskönyvet nézegetünk (Kósáné, 1985, 70-72.).

Milyen a 3 éves kisóvodás rajza? Ebben a korban még igen szélsőséges eredményeket tapasztalhatunk. Míg egyesek teljesen felismerhetetlen kriksz-krakszokat vetnek papírra, addig vannak olyan 3 évesek, akiknek rajza már kezd felismerhetővé válni.

Az óvodáskor előrehaladtával és a mind több gyakorlás hatására egyre fejlettebb szintre kerül a gyermek ábrázolásának fejlettsége. Honnan hová jut el a gyermek?

Eleinte nem képes a szemlélet utáni ábrázolásra, csupán emlékképeire, képzeteire támaszkodik. Pl: az óvó néni lerajzolásakor nem veszi őt szemügyre, hanem az emlékeiben őrzött képeket próbálja papírra vetni. Az ábrázoló tevékenység nagycsoportra átvált szemléletvezérlésűvé, azaz rajzolás közben újra és újra szemügyre veszi az ábrázolás tárgyát (pl. az óvó nénit), hogy minél inkább hasonlítson rá a rajz.

Az óvodás rajza eleinte aránytalan aszerint, hogy az ábrázolt dolognak mely részlete fogta meg őt leginkább érzelmileg. Pl: hatalmas fejhez elhanyagolható méretű karok, lábak tartoznak. Az aránytalanság fokozatosan vált át az arányokat egyre valóságosabban kifejező ábrázolásmódba. Itt már nem az érzelem, hanem az értelem vezérli a rajztevékenységet, azaz igyekszik minél valóságosabban, objektívebben ábrázolni a dolgokat.

A 3-4 éves rajzaiban a tárgyaknak még nincs meg a szemléletes rendje, egyszerűbben szólva nincs minden a helyén. Gyakran előfordul, hogy pl. az autó kereke az autótól távolabb látható vagy a ház ablakát az épületen kívülre ábrázolták.

Az óvodáskori rajzokra gyakorta jellemző az átlátszóság. Mivel tudja, hogy mi található pl. az autó csomagtartójában vagy a ház belsejében, ezért ezt látható formában rajzolja meg, mintha a csomagtartó ill. ház átlátszó lenne.

Az óvodás gyermek ábrázoló tevékenységének fejlődését nagyban elősegíthetjük, ha sok-sok lehetőséget adunk ezek gyakorlására. Az eszközbiztosításon, motiváláson, a valóság alapos megfigyelésén túl azzal is megtámogathatjuk a folyamatot, ha változatos, sokszínű technikákkal ismertetjük meg a csemetéket.

### **1.8 A logopédia szerepe a szociális készségek, képességek fejlesztésében**

A logopédiai tevékenység a beszéd-, hang- és nyelvi zavarban szenvedő egyén egész személyiséget érintő pedagógiai jellegű gyógyító nevelés (Fehérné, 2001, 126-127.). A logopédia a beszéd tartalmi és formai oldalát vizsgálja, fejleszti. A beszédhibák kezelése komplex gyógypedagógiai tevékenység, mely kiterjed a beszédhibás személyre, a szűkebb és tágabb környezetre, családra, az oktatási intézményre. A beszéd- és nyelvi zavarok nehezítik a gyermek iskolai, kortárs csoportba történő beilleszkedést. A logopédiai tevékenység a kommunikáció fejlesztésével hatékonyan vesz részt a gyermekek szociális kompetenciájának a

fejlesztésében. Több tényező befolyásolja azt, hogy a szociális készségek fejlesztése során milyen elemeket alkalmazunk a logopédiai terápiában a foglalkozások során (Horváthné, 2006, 32.). A beszédhibás személy életkora, a beszédhiba súlyossága, típusa, a terápia forma és annak intenzitása, a kapcsolattartás lehetőségei szerint más és más tényezők kerülhetnek előtérbe. Óvodáskorban az érzelmi, manipulatív, cselekedtető szintén, míg kamaszkorban a verbális eszközökön van a hangsúly.

Súlyos beszédakadályozottság esetén a beszédfélelem feloldása, a kapcsolatteremtés, a szorongások oldala áll a középpontban. A csoportos terápiákban kiemelkedő a kapcsolatteremtés, az együttműködés, a versengés, a segítségnyújtás, a dramatizálás és a szerepjátékok szerepe. A rendszeres, heti több alkalommal folytatott logopédiai foglalkozások lehetőséget kínálnak a komplexebb, differenciáltabb megközelítésre, míg a heti egyszeri foglalkozás során kevesebb eljárás alkalmazására kerülhet sor, például a modellnyújtásra. A megkésett és akadályozott beszédfejlődés esetében a bábozás, a zenével segített kommunikáció, a pöszeségnél a megerősítés és a modellnyújtás, diszlexiánál a kooperatív elemek alkalmazása gyakori.



## 2. A társas kapcsolatok fejlődése óvodás korban

Sok szülő olyan megfontolásból szeretné mindenképpen bölcsődébe járatni kisgyermekét, mert úgy véli, a gyerekek "közösségre van szüksége". Ez azonban nem így van. A 3 éven aluli csemetéknek, - és ez pszichológiai tény, - nem elsősorban gyerektársakra, hanem egy biztos érzelmi bázist adó felnőtt szerető közelségére van szüksége. Ez pedig elsőként és legelső sorban az édesanyát, édesapát, ill. a gyermek mindennapi nevelésében aktívan résztvevő néhány felnőttet jelenti. A bölcsődei gyerekcsoportban megfigyelhető, hogy a gyerekek csupán egy helyen, egymás mellett, de jellemzően nem egymással játszanak. Egy idő után aztán, a 3. életévhez közeledvén, elkezdődik a kortársak figyelgetése, megfigyelése, majd utánzása. Ezt megelőzően azonban sokkal inkább a felnőtt tevékenységét figyeli és utánozza, hiszen a picurkák sokkal inkább felnőtt-, mint gyerekcentrikusak (Bálint, 1990, 52.).

Az életkor előrehaladtával és az óvodába lépéssel párhuzamosan a gyermek társas kapcsolatai egyre fejlettebb szintre jutnak. Az egyszerű szemlélődést-utánzást fokról-fokra felváltja az egyre nagyobb kooperációt igénylő összedolgozás, végül a még tartalmasabb együttműködés. Összedolgozásról beszélhetünk, ha pl. egyszerre, egy időben egy épületet építenek a gyerekek, ám a szereposztás, az egyes műveletek tudatos beosztása (pl: te építsd a kaput én meg a tornyokat... amíg te felrakod a legfelső elemet, addig én fogom a tornyot, hogy el ne boruljon, stb.) még nem működik. Az együttműködés arról szól, hogy az előbb említett közösségi tevékenységek minden tekintetben működnek.

A társkapcsolatok fejlődésének legfőbb állomásai tehát a következők:

- együttlét
- együttmozgás
- összedolgozás
- együttműködés.

Vajon milyen szempontok alapján választ barátot a kiscsoportos és milyen alapon a nagyobbak? A kicsik még elsősorban külsőségek, ill. lényegtelen tulajdonságok alapján választanak maguknak barátot (pl: azért barátkozom veled, mert szép, fodros szoknyája van), ám ezek a kapcsolatok általában felszínesek és rövid ideig tartanak (Cole-Cole, 2006, 102-125.).

A nagyobbak már nem elsősorban külsőségekre alapozva választanak barátot, sokkal inkább a belső értékek szerint. Pl: azért a barátom, mert jószívű, kedves, stb. A nagycsoportosok baráti kapcsolatai az előbbiekből kifolyólag sokkal tartósabbak is, mint kisebb társaiké.

## 2.1 Érzelmi kapcsolat és csoportkötelék konfliktusa

Az óvodák életében jellegzetes szerepet töltenek be az összeszokott párok. Akár testvérpárok, akár barátok, akár azért tartoznak össze, mert egy házban laknak stb., gyakori együttlétük révén közös szokásokat alakítanak ki. Éppen úgy megvannak az együletes élményeik, mint a csoportnak, s ezek páros hagyományként rögződnek. Lehetnek játékok, amelyeket csak egymás közt használnak. Aki a párjával tartozik egy csoporthoz, annak egyidejűleg kétféle szokásrendszerben kell élnie, kétféle hagyományt kell hordoznia.

Megfigyelték, hogy a párok szokáscselekvéseikkel, visszatérő kifejezéseikkel vonzák a többieket. Érezhető, látható összetartozásuk miatt szívesen kapcsolódnak hozzájuk magányos vagy bizonytalan helyzetű gyerekek (Mönks, 1985, 100.).

De az is elképzelhető, hogy ez konfliktushoz vezet, mert megnehezíti a beilleszkedést: ahogyan R.Zazzo ikervizsgálatai mutatták, elszigetelheti a párt a közösségtől.

A páros kapcsolat a gyermekkorban vezethet jobb alkalmazkodáshoz, de vezethet elszigetelődéshez is. Így merülhetett fel a kérdés, hogy a párban való élet megkönnyíti vagy nehezebbé teszi-e a csoporthoz való alkalmazkodást. Vajon a pár tagjainak, mivel nem egyénileg, hanem együletesen illeszkednek be a csoportba, több esélyük van-e a zökkenőmentes beilleszkedésre, mint egy magányos gyerekeknek?

Egy kísérlettel vizsgálták azt a problémát, hogy a páros részvétel egy csoportban együletes beilleszkedést vagy együletes beilleszkedést kedvez-e a pár megmaradásának, megerősödésének, vagy inkább a felbomláshoz vezet (Mérei – Binét, 1985, 140-145.).

A kísérletet nagyóvodás gyerekekkel végezték, a csoport összeszoktatásának és a szembesítésnek a technikájával, és aktometriai regisztrálással.

Párt szembesítettünk csoporttal. A párban az összetartozás, a csoportban a szervezetség legfontosabb ismervének a saját hagyományok gazdaságát tekintették. Arra a kérdésre keresték a választ, hogy mi történik a csoportban a párral: alkalmazkodik-e vagy elszigetelődik, megerősödik-e vagy felbomlik, származik-e konfliktus abból, hogy egy gyerek egyidejűleg kétféle szokásrendszerben él.

Hat párt- ikerpárokat, testvérpárokat, baráti párokat- és hat csoportot 16 változatban szembesítettek egymással. Egy-egy kísérletsorozat három szakaszból állt.

*Első szakasz:* felmérés és kiválasztás. A 25-30 tagú óvodai csoportban a gyerekeket tartósan (legalább 30 alkalommal) megfigyelték. Felmérték az óvodában kialakult kapcsolatokat, a csoportosulásokat intenzitást, az egyes gyerekek társas hatóképességét. Az együletes cselekvések számszerű adataiból pontos képet kaptak a páros kapcsolatokról, a kicsoporthoz, mindenféle összetartozásról (Mérei-Binét, 1985, 165-168.).

*Második szakasz:* összeszoktatás. Minden kiválasztott csoport naponta egy fél órát töltött kötetlen játékkal egy olyan helyiségben, amelyben a gyerekek máskor nem szoktak tartózkodni. A kiválasztott párok is naponta fél órán át játszottak a többiektől elkülönítve. Ezzel mindenekelőtt az volt a célunk, hogy a kis csoportok és a párok szokásai még jobban megerősödjenek, hogy a tagokban fokozódjék a összetartás öröme, tudatosodjék a „mi” élménye. Emellett az összeszoktatás során felmérhették a párok és a csoportokban kialakult szokásoktól azokat, amelyek csak az övéik voltak.

*Harmadik szakasz:* összeeresztés. A külön helyiségben egyszerre tartózkodott egy-egy összeszokott pár és egy-egy összeszokott csoport.

A kísérleti helyzet (kis szoba, kevés játéktárgy stb.) együttes játékra serkentett. Az együttléteket addig ismételtették, amíg a pár és a csoport viszonyára, az együttes beilleszkedésre vonatkozóan feleletet nem kaptak (Balogh, 2005, 105-107.).

## **2.2 Szociális magatartás**

A gyermek az első három fejlődési fázisban, szociális szempontból egészen különleges módon van a családra utalva. Szociális kapcsolatokat alakít ki, elsősorban a családtagokkal, illetőleg azokkal az emberekkel, ekikkel nap mint nap találkozik. Idegen gyermekeket csak egészen futólagosan választ játszótársakul. Most mindez megváltozik. Az óvodásgyermek más, idegen emberekkel is kapcsolatokat kezd teremteni.

Itt van például a levélhordó, aki mindennap házhoz jön, a tejes , a zöldséges. Ezeket mind megismeri a gyermek, gondosan megfigyeli őket, érdeklődik a tevékenységük iránt, és minden meggondolás nélkül kapcsolatokat teremt. A gyermek előbb figyeli meg a felnőtt személyeket, mint a vele egykorú vagy fiatalabb gyermekeket. Körülbelül négyéves korában azonban már ezek is számba jönnek, mint társasági partnerek. Az óvodásgyermekben élénk társulási törekvés kezd kialakulni. Kapcsolatokat kezd teremteni más gyermekekkel. A közös tevékenység legfontosabb része a játék (Bálint, 1990, 75-78.).

A gyermek fokozatosan érdeklődni kezd az iránt, hogy részt vegyen az óvodások közös életében és tanulásban. A szociális kapcsolatok iránt mutatkozó hajlam általában a gyermek fokozódó önnálóságán, a naív öntudat kifejlődésén alapul, és főleg arra vezethető vissza, hogy az irányított szociális érzések (részvét, közös öröm, káröröm, irigység, stb.) egyre jelentősebb szerephez jutnak az óvodásgyermek élményeiben. Ezáltal az óvodásgyermek embertársi kapcsolatai színben és változatosságban gyarapodnak. A gyermek most már képes lesz arra, hogy tudatosan fogjon fel szociális tapasztalatokat, és magatartását ilyen tapasztalatok alapján kezdi irányítani (Bernáth, 1997, 155-160.).

Azok a gyermekcsoportok, amelyek – részben az óvoda hatására, részben pedig felnőttek ösztönzése nélkül – keletkeznek, az iskoláskor előtti időkben még csak kevés állandóságot mutatnak. A játszótársakat mindenekelőtt a közös játéktevékenység hozza össze és tartja össze, de csak egy ideig. A partnert is csak nagyon differenciálatlan módon élük át. Magatartásukat velük szemben többnyire csak külsőségektől teszik függővé. Csoportöntudatról, vagyis egy meghatározott gyermekcsoportozás való tartozás tudatáról, az óvodásgyermeknél még csak nagyon utálásszerű formában lehet szó.

Könnyen el is szakad a játszótársaktól, mihamarabb a játéknak vége van, vagy a külső alkalom megszűnik. Az óvodáskori gyermekcsoportok még nem igazi közösségek. Csupán az iskoláskor elején képesek a gyermekek az egykorúak csoportjába valóban beilleszkedni.

### **2.3 Gondozási tevékenységek és az ebben való önállóság óvodáskorban**

Kis-, középső-, és nagycsoportos gyerekeknél az önállóság évről-évre egyre nagyobb szerepet kap. Mire egy gyermek a 6-7. évét betölti, számtalan saját magával kapcsolatos gondozási feladatot képes önállóan elvégezni.

A 4-5 éves kori jellemzők az alábbiakban kerülnek összefoglalásra:

- Képes az önálló kézmosásra, melynek szükségességére sokszor magától is rájön. (Pl. Utcáról bejövet, WC vagy gyurmázás után, étkezés előtt, stb.)
- Törülközőjét önállóan használja, melyet utána helyére is tesz.
- Segítség nélkül fel-, és letűri ruhája ujját, rövidebb haj esetén egyedül fésüldökdik.
- Egyre alaposabb fogmosásra képes önállóan, a felnőtt segítsége háttérbe szorul.
- A papírzsebkendőt többnyire helyesen és önállóan használja.
- Étkezéskor képes önállóan szedni a tálból, meg tudja ítélni, mennyi ételre van szüksége.

A villát is használja, csukott szájjal, tisztán tud enni.

- Egyre több ruhadarabot képes teljes önállósággal le-, és felvenni, ismerkedik a gombolással, a cipzárhasználattal.
- Mind jobban odafigyel környezetére, tisztaságára.

Az 5-6-7 éves kori jellemzők az alábbiakban kerülnek összefoglalásra:

- Teljesen önállóan mos kezet, használja a törülközőt, körömkefét.
- Önálló öltözködésre képes, ruháját be-, és kikapcsolja, cipzározza, gombolja.
- Cipőfűzőjét önállóan beköti.
- Önállóan használja a WC-t. Pisilés után teljesen egyedül használja a papírt, kakilás után még némi segítségre, ellenőrzésre van szüksége a tökéletes tisztasághoz.
- Önállóan és megbízhatóan mos fogat.

- A papírzsebkendő szükségességét észreveszi, helyesen és önállóan fúj orrot.
- Szívesen segít a felnőttnek, egyre több feladatot lehet rábízni. (Pl.: virág öntözés, kis seprűvel való seprgetés, portörletés, stb.)
- Étkezésnél helyesen használja a vendégléts is, kulturáltan, csukott szájjal, tisztán eszik.
- Igénye van a rendre, a használati tárgyakra vigyáz. Az ajtót csendben nyitja-, zárja, a széket nem húzza, hanem emeli maga alatt.

#### **2.4 A fejlődés kulcsa: a játék**

A szabálytudat változása mellett a spontán csoportosulások tartalmában egyre meghatározóbbá válik a tevékenység és a szerep. Az óvodáskorú gyermekek jellegzetes játéktípusa a szociodramatikus játék: a gyerekek meghatározott szerepeket vesznek fel, orvos-beteget, papást-mamást játszanak. Ezek a játékok közös értelmezést igényelnek, amit a gyerekek a játék során egymás között tisztáznak. A gyerekek ki-be lépnek szerepeikből, értelmezéseket alkotnak, megállapodásokat kötnek, irányítják egymást, majd ismét visszatérnek játékban felvett szerepeikhez. Miután ismert szerepeket alakítanak, elvárásaik közös játékuk eseményeivel folyamatosan összetalálkoznak. Az történik, amire számítanak, amit elvárnak – az elvárások folytonos kielégülése a szerepjáték egyik legfontosabb örömforrása.

A játéknak az értelmi, a szociális és az érzelmi fejlődésben egyaránt kitüntetett szerepe van. A játék óvodáskorú gyermek legtermészetesebb és a fejlődését leginkább támogató közege. „A játék során a gyerek mindig felette áll az életkorának, mindennapi viselkedésének; mintha a játék során egy fejjel magasabb lenne saját magánál”. Gyermek például jobban teljesíthet egyes logikai feladatokban, ha azt egy játék részeként mutatják be, mint ha tárgyilagos hangnemben adják elő ugyanazt. A játék lehetőséget teremt a már meglévő ismeretek gyakorlására, elmélyítésére is (Vajda, 2001, 56-65.).

Társas, szociális szempontból a játék jelentősége részben a már említett társadalmi szerepek gyakorlásában rejlik, segít az együttműködés és versengés szabályainak elsajátításában, valamint fontos szerepet tölt be a társas kapcsolatok kialakításában, fenntartásában is.

A játék érzelmi szempontból is felbecsülhetetlen értékű. Az óvodáskor a szenvedélyes érzelmek, a nagy szerelmek időszaka. Kisgyermek nemcsak szülei, hanem kortársai iránt is rendkívül intenzív érzelmeket élhet át. Az erőteljes, sokszor egymásnak is ütköző érzelmeket kiváltó események játékban való megisméltése az egész gyermekkoron át a lelki egyensúly fenntartásának fontos eszköze. Gyermek feszültségeinek játékban való megisméltésével az eseményt a valóságtól fokozatosan eltávolítja, a konfliktus érzelmi tartalmát lépcsőről lépésre semlegesíti. A félelmetes eseményt saját kontrollja alá vonja: ő maga ismétli azt, játék közben pedig szabadon, vágyainak megfelelően változtathat az eredeti eseménysoron. A konfliktusos tartalmak, az érzelmi feszültségek, a nehezen feldolgozható történések játékban való

megismétlése (kisebb-nagyobb változtatásokkal) tehát természetes és kívánatos. Valójában ez gyermek önálló és aktív eszköze az érzelmi konfliktusok semlegesítésére.

## **2.5 Érzelmi és viselkedészavarok gyökerei:a korai szülői hatások szerepe**

A gyermek szelf-fejlődésének meghatározója a korai gondozó-gyermek kapcsolat minősége. A kapcsolat az anya és a csecsemő közötti mindennapos interakciók sorozatában ragadható meg. A "szemtől szembe" korai interakciókban felismerhetők a korai kapcsolati és kommunikációs zavarok, a patológiás fejlődéshez vezető interakcionális jegyek. A korai interakcióban a partnerek nem egyenrangú felek, a felnőtt gondozó szerepe meghatározó a kapcsolatban, a baba az őt ért környezeti hatásokra igyekszik a lehető legoptimálisabb stratégiákkal válaszolni. A korai anya-gyermek kapcsolat zavara veszélyeztető tényező lesz a gyermek egészséges kognitív és érzelmi-szociális fejlődésére, valamint későbbi kapcsolatainak minőségére, elsősorban a kötődési biztonságának alakulására nézve. Az interakciók stílusa és egyes jellemzői összefüggésben állhatnak a később megszilárduló szülői nevelési stílus fő jegyeivel is, melynek hatása meghatározó jelentőségű a gyermek fejlődésére, viselkedésére. Az atipikus interakciók egyúttal fokozott stresszt és konfliktushelyzetet is jelentenek, illetve a fokozott stressz megzavart interakciókhoz vezethet. Mindezek együttesen járulhatnak hozzá a pszichopedagógia látószögében álló érzelmiés viselkedészavarok kialakulásához, így a specifikus korai kapcsolati zavarjegyek felismerése és kezelése a hatékony korai intervenció eszköze lehet (Bálint, 1990,52.).

## **2.6 A szociális kompetencia fejlődési modellje**

A szociális kompetencia fejlődése a szabadságfok növekedésével és a proszocialitás erősödésével jellemezhető leginkább (Nagy–Zsolnai, 2001,78-85.). A társas viselkedés esetében – az életkor előrehaladtával – a személyiség biológiai alaprogramja módosul, változik a szociális tanulás, a társas közeggel való folyamatos kölcsönhatás és a nevelés által az öröklött készlet tanult elemekkel egészül ki. A normatív szabályok (értékek, jogszabályok, normák) megismerése és elfogadása lehetővé teszi, hogy ezek figyelembevételével az egyén az adott helyzetet, illetve önmaga viselkedését, gondolatait, érzelmeit értelmezze, saját, illetve mások érdekeit és céljait figyelembe véve cselekedjék. Ugyanakkor az öröklött szabályozók nemcsak a csecsemők, a kisgyerekek viselkedésében dominálnak, szerepük meghatározó lehet a serdülőkorban vagy a felnőttkorban is az alig vagy rosszul szocializált egyének esetében (Nagy–Zsolnai, 2001, 85-90.). A fejlődés másik jellemzője a proszocialitás erősödésével írható le,

hiszen szociális viselkedésünk egyaránt lehet antiszociális vagy lojális is, attól függően, hogy milyen értékrendet képviselünk, milyen tanult motívumok, szociális attitűdök, értékek és meggyőződések épülnek a viselkedést meghatározó öröklött motívumokra (Nagy–Zsolnai, 2001, 59-65.).

A fejlődést befolyásoló környezeti tényezők közül a család a legfontosabb. Tunstall szerint a pozitív szülő-gyermek (főként az anya és a gyermeke közötti) viszony, az apa és az anya szociális kompetenciája, a szülők gazdag szociáliskapcsolat-rendszere, a pozitív modellnyújtás és az elfogadó, támogató szülői attitűd segíti leginkább a szociális kompetencia fejlődését. Schneider mindezek mellett kiemeli a testvérek és a nevelés, a nevelési stílusok szerepét is. Számos vizsgálat bizonyította, hogy az említett tényezők (főként az anya-gyermek viszony) hiánya vagy a mechanizmusok elégtelen működése a szocializáció zavarait okozhatja, súlyosan károsíthatja a személyiséget, ami a későbbiekben pszichés és fiziológiai betegségekhez is vezethet. Nemzetközi és hazai vizsgálatok is igazolják, hogy a korai környezeti ingerek elmaradása többnyire az anyai viselkedés (számos negatív tényező kiváltotta) zavarával függ össze, ennek negatív következményei már az óvodáskorban megjelenhetnek, és hatással lehetnek a későbbi szocializációs folyamatok alakulására is. A szociális kompetencia fejlődését a család mellett az óvoda és az iskola befolyásolja leginkább. A különböző kortárskapcsolatok és a csoportélmény megélése az óvodában történik meg először, ez az első olyan közeg, amelyben a másik gyermek egyenrangú kommunikációs partnerként jelenik meg. Mindez igen fontos szerepet játszik a szülőkkel való kapcsolat megváltozásában is, például a kapcsolatból való elhatárolódásban (Buda, 2003, 102-110.).

## **2.7 A kisgyerekek szociális kapcsolatrendszere**

A gyerekek társas rendszerének négy szintjét különíthetjük el: az interakciók, a kapcsolatok, a csoportok és a globális szociális hálózat szintjét. A személyek közötti szorosabb kapcsolódások az interakciók történéseiből alakulnak ki. A formálódó nevelő-gyermek kapcsolat, a kölcsönös barátságok vagy a közösségből való kirekesztés és elutasítás mögött is interakciós élmények sokasága áll. A különböző formációk – a családi közösségek, kortárs csoportok vagy az intézményi csoportok – elemzése lehetővé teszi a csoportviselkedés értelmezését, a teljes kapcsolati háló valamennyi társulását rendszerezheti. A szociális struktúra egyes szintjein a kötődés minőségi komponensei eltérő módon nyilvánulnak meg.

A gyerekek korán kapcsolatba léphetnek kortársaikkal. Bölcsődei megfigyelések szerint az egyévesek is érdeklődnek egymás iránt, majd kialakulnak a kezdetleges csoportosulások. Kezdetben a társulásokat erős versengés jellemzi, később megjelenik a kölcsönös közeledés

igénye. Az értelmi funkciók fejlődésének és a nyelvi fejlődésnek köszönhetően interakcióikat az idősebb gyerekek esetében tapasztalható kommunikációs elemek jellemzik: másokra figyelés, figyelem fenntartása, kezdeményezés, válaszolás. A párok azáltal különülhetnek el a többiektől, hogy visszatérően közösen használnak játékokat, tárgyakat. Már ebben az életszakaszban is lehetnek népszerűbb gyerekek, akikkel szívesebben játszanak a többiek (Vajda, 1999, 69-73.).

Az óvodások érdeklődése egyre inkább a családon kívüli személyekre terelődik. A szülő helyét az óvónő veszi át, a hozzá fűződő érzelmi viszony milyenségét a családban szerzett tapasztalatok befolyásolják. Az óvodai gyerekközösségben a kisgyerek megismeri az azonos korúakkal folytatott együttlét előnyeit, a közös játék örömét, viselkedésének szociális következményeit, valamint az eltérő csoporthelyzet hatásait, és fontos élményeket gyűjt a két személy között erősödő rokonszenvről. Az ébredező barátságokat követik majd az iskoláskor egyenrangúságon, kölcsönösségen és elköteleződésen alapuló igazi barátsága (Buda, 2003, 56.).



### **3. Empirikus vizsgálat a Sárosroszi óvodában**

#### **1. Szociális – érzelmi – akarati képességek fejlettségi szintjei**

##### **I. Kivonat**

###### **Módszer :**

- tesztek ( az óvodás gyermek szociális-érzelmi-akarati képességének a felmérése)

###### **Alkalm:**

- a teszt kitöltésére 5 alkalommal került sor. (2015.11.02, 2015.11.28 között). A vezetőnő és az óvónő mindent megtett annak érdekében, hogy jól sikerüljön a megfigyelés. Kedvesen fogadták a vizsgálatvezetőt, így minden sikeresen volt kitöltve.
- A szociális érettségi szint vizsgálat során a gyermekek készségesnek bizonyultak. A megfigyelés alatt néhány gyerek bizonyos tevékenységekben fölülértékeltte magát. Akadtak azonban néhányan, akik a fizikai külsejük zavarják, ügyetlennek , gyengének érezte magát, bizonyos tevékenységben.

##### **II. A vizsgálat személyek alapvető adatai**

- A vizsgált személyek középső és nagy csoportos óvodások. A vizsgálatban résztvevők középső csoportban 10-en voltak. Közülük 6 fiú és 4 lány. A nagy csoportosok közül 12-en voltak, közülük 7 lány és 5 fiú. A vizsgált személyek közül egyikükre sem bizonyult az, hogy nem fogadja el a nemét és inkább a másik nemmel azonosul.
- Mentálisan egészséges személyek.
- Testalkatuk korukhoz megfelelően fejlett. Érzelmi életeik a vizsgált vezető megfigyelései és következtetései szerint gazdagak vagyis változatosak.

##### **III. Anamnézis**

A vizsgálatvezető a vizsgált személyeket a óvodában kereste meg. Előzetesen az óvónőtől kért engedélyt a vizsgálat elvégzésére. Az időpont az óvónővel lett egyeztetve. A szociális – érzelmi-akarati képesség fejlettségi szintjének a megfigyelésére a csoportszobában került sor. A vizsgált személyek többsége lelkes és közreműködő volt.

A vizsgált személyek családi háttere megfelelő. A vizsgált személyek baráti viszonyait tekintve a legtöbb gyereknek 3-4-5 tagú a baráti köre, két gyereknek nincs barátja és nem is keresi azok közelségeit.

##### **IV. Aktuálgenézis**

A vizsgálat az óvodában történt. A vizsgálatvezetőt készségesen fogadták az óvodában. A szociális – érzelmi – akarati megfigyelésre egy vegyes csoportszobájában került sor. Egy megfigyelés a teszt kitöltése átlagban 15-20 percet vett igénybe. Kiugró különbségek nem voltak megfigyelhetők. Zavaró tényezőként megemlíthető az, hogy a csoportszobában a vizsgált személyeken kívül jelen voltak az óvodai csoport többi tagjai, akikkel közben az óvónő foglalkozott. A vizsgált személyek is viszonylag közel ültek egymáshoz.

#### *Verbális viselkedés*

A vizsgált személyek többségét közvetlenség, barátságosság és közreműködés jellemzi. Különösen többször beszélgettek a vizsgálat vezetővel K.T. Volt az, aki többször a legtöbbször kereste a vizsgálatvezető társaságát, többször meg is ölelte.

Gyakoriak voltak a verbális megnyilvánulások. A vizsgált személyek kommunikációs készségeik koruknak megfelelőek.

#### *Szociális – érzelmi – akarati képességeinek a fejlettségi szintjének a kezdeti reakciója.*

A vizsgált személyek lelkesen fogadták a fejlettségi szint felmérési tesztjét. Foglalkozásokon, játék során, szabad időben mindenki ugyan úgy viselkedett mint általában szoktak. Nem voltak zavarban, hogy más is ott volt a társaságukban.

## **V. Fenomenológiai leírás**

### **I. Énkép**

A megfigyelés középső csoportban: a gyermekek bizonyos tevékenységekben rajzolásban, mozgásban alulértékelik magukat. A vizsgálat 10 személlyel történt, ebből négy gyermek alulértékeli magát, megfigyelhető volt, hogy néhány gyermeknek nem ment úgy a rajzolás, vagy kifestés mint a többinek, ezért úgy érezték magukat mint akik képtelenek ezt megcsinálni a többiekhez képest, ebből közülök kettő lány. Öt gyermek fölülértékeli magát bizonyos tevékenységben mint például (*mozgásban, kézügyességben*), ebből egy lány. És egy lány reálisan értékeli magát éneklésben.

Megfigyelés nagycsoportban: a gyermekek önmagukat bizonyos tevékenységben éneklésben, rajzolásban, kézügyességben fölülértékelik magukat. A vizsgálat 12 személlyel történt, ebből hét gyermek felülértékeli magát a kézügyességben, mozgásban, és ezáltal a többi gyermeket egy kicsit lenézik, hogy a többi nem olyan ügyes mint ők. Ebből öt lány és két fiú. Három gyermek reálisan értékeli magát kézügyességben, táncban, ebből egy fiú. És két fiú gyermek alulértékeli magát labdajátékokban, versenyjátékokban. Ez abban nyilvánul meg, hogy futásnál sokkal lassabb mint a többi gyermek.

### *Nemének elfogadása (nemi identifikáció)*

A nem elfogadásában kilenc gyerek fogadta el nemét és annak megfelelően viselkedik, ebből hat fiú és három lány. Egy lány azonban Cs. Sz. nemével azonosul, de mégis jellemző rá, hogy a másik nemével barátkozik.

Nagycsoportosoknál: tíz gyermek fogadta el nemét és annak megfelelően viselkedik, ebből hat lány és négy fiú. Egy lány és egy fiú azonban nemével azonosul, de mégis jellemző rá, hogy másik nemével barátkozik.

### *Fizikai külső elfogadása*

Középső csoportos : A vizsgált személyek közül kilenc gyermek fogadta el a fizikai külsejét, semmi nem zavarja őket, ha van is valami, ami nem tetszik akkor nem fordítanak rá különös figyelmet. Ebből öt fiú és négy lány. Egy kisfiút azonban zavarja az, hogy szemüveget kell hordania. Ez abban nyilvánul, hogy a megfigyelés alatt, néhány gyermek csúfolta emiatt.

Nagycsoportosok : a vizsgált személyek közül tizenegy gyermek fogadta el fizikai külsejét, semmi nem zavarja külsejükben, ebből hét lány és négy fiú. Egy kisfiú azonban fizikai külseje alapján ügyetlennek, gyengének tartja magát. Mindez viselkedésében, félrehúzódsában, bizonytalanságában nyilvánul meg. Ezért a többiek néha kiközösítik, és egyedül szokott lenni.

### *Önállóság, önkiszolgálás*

A megfigyelt középső csoport gyermekek közül két lány segítségre szorul bizonyos tevékenységekben *rajzolásban* és igényli is a segítséget. Három fiú szintén segítségre szorul, de nem igénylik a segítséget, ők próbálkoznak egyedül megcsinálni mindent ahogy sikerül. Négy gyermeknek köztük egy lánynak önállósága életkorának megfelelő. Egy lány életkorához önállóbb, segít másoknak, ügyesebb a rajzolásban, szépen kifest és ezt a többi gyermek is észreveszi, és néha segítséget kérnek tőle.

Nagycsoportos gyermekek közül négyen segítségre szorulnak, de nem igénylik a segítséget, ebből három fiú és egy lány. Itt szintén a gyermekek arra törekednek, hogy egyedül csinálják meg a feladatot. Hét gyermek önállósága életkorának megfelelő, ebből két fiú és öt lány gyermek életkorához képest önállóbb: igényes, pontos, ellenőrzi tevékenységeit, segít másoknak.

## **II. Társas kapcsolatokban megnyilvánuló szerepvállalás**

A vizsgált középső csoport személyek közül a társas viselkedés, tíz gyermekből egy kezdeményező, mindenkivel próbál barátkozni, segít másoknak ha szükség adódik rá, három fiú végrehajtó, megfigyelés alatt észrevehető volt, hogy mindig azt csinálják, igyekeznek a

többieknek megfelelni, ezért sokszor azért hogy barátkozzanak velük, azt csinálják amit a többi mond nekik. Hárman vezető szerepben vesznek részt, és három gyermek csendes megfigyelő, nem nagyon szeretnek társasággal együtt működni, közülük egy fiú.

Nagycsoport személyek közül a társas viselkedés, tizenkét gyermekből öten kezdeményező szerepet tölt be, ebből négy fiú. Hárman végrehajtók, két gyermek csendes megfigyelő, két lány gyermek vezetői szerepet tölt be, és egy kisfiú ötletadó.

#### *Csoportokban betöltött egyéb szerep*

A középső csoportos gyerekek közül a fiúknál az erős a jellemző, ebből három fiú erősnek bizonyult. Ez úgy volt észrevehető, hogy a lányok előtt emelgették a székeket hogy melyikük az erősebb, így tetszenek a lányoknak. A lányok közül mind a négyen szépnek bizonyultak, és szintén három fiúnak a betöltött szerepe lassú és ügyetlen, és ezt a viselkedési szerepet a többi gyerek is észre vette. Ezért a többi gyermek egy kicsit kiközösítették őket a játékos tevékenységekből, nem akartak velük egy csoportban lenni.

Nagycsoportos : a csoportokban betöltött szerep mind az öt fiúnál abban nyilvánul meg hogy erősek, hogy egymást, meg a lányokat emelgették, három lány fontoskodó, intézkedő szerepet tölt be, mindenkinél jobban tudott mindent, és ez néha idegesítette a többi gyermeket. Három lány szabálybetartó és felügyelő, és egy kislány a többi gyermek véleménye szerint lassú, ügyetlen pl. akadályversenyekben.

#### *Társas kapcsolati jellemzők*

A megfigyelés alatt a társas kapcsolatok igen jónak bizonyultak. Hiszen szinte minden gyermeknek állandó 3-4-5 tagú társaik vannak. Négy gyermeknek közülük két lánynak, kiterjedt hatalmas kapcsolata van a gyerekekkel, egy kislánynak nincs barátja, magányos és a felnőtt közelségét sem keresi, de a megfigyelés alatt nagyon okos kislánynak bizonyult. Egy kisfiúnak nincs barátja de keresi a felnőtt közelségét.

Nagycsoportosok: a megfigyelés alatt a társas kapcsolatok a nagycsoportosoknál is igen jónak bizonyultak. Hiszen szinte minden gyermeknek itt is 3-4-5 tagú társaik vannak. Két gyermeknek viszont nincs barátja, magányos, felnőtt közelségét sem keresi, szorongás nem érezhető náluk. Egy kislány viszont szimbiotikus kötődésű egy társal, a társ hiányzása szorongást vált ki.

### **III. Akarati fejlettség jellemzői**

Akadályoztatás estén a tíz gyermekből, kettő egy fiú egy lány, tárgyak vagy személyek elleni agresszióban tör ki. Ez úgy volt észlelhető, hogy a tárgyakat a földhöz csapta, vagy a felnőttel esetleg durván beszélt. Egy kislány indulatos, főként kikiabálja a feszültséget. Három gyerek feladja közülük két lány és négyen kitartanak.

Nagycsoporthoz tartozó gyermekeknél az akadályoztatás esetén már többen kitartanak, végig csinálják négy fiú és három lány, hárman regresszív viselkedést vált ki akadályozottság esetén. Ketten feladják.

#### *Kudarccal való szembejelenés, szembejelenés*

A gyermekek közül azt lehetett tapasztalni, hogy különbözően viselik el a kudarcot. Négy fiú gyermek a kudarc esetén újra próbálkozik, és semmilyen dacot nem váltanak ki. Négyen, ebből kettő lány elsírják magukat és nem is próbálkoznak újra. És két kislány agressziót, dacot vált ki. Ha valamit nem sikerült megcsinálni, akkor dacosak, semmi nem tetszik nekik, a többieknek is próbálják elrontani a rajzát vagy egyéb feladatát.

Nagycsoporthoz tartozó gyermekeknél azt lehetett megfigyelni, hogy a kudarc elviselése esetén öt gyermek újra próbálkozik, nem adja fel, ezek közül négy lány. Három gyermek felhagy a tevékenységgel és nem is akarnak újra próbálkozni. Két kislány és egy fiú dacot vált ki, és egy lány elsírja magát, elkeseredik ha kudarc éri és ezt a többiek is kinyilvánítják vele szemben.

#### *Monotonitás tűrés, kitartás*

A legtöbb gyermek átlagos ideig marad a helyzetben, ebből öt gyermek, közülük kettő fiú. Három fiú rövid ideig képes kibírni az unalmas helyzetet. És két lány a feladat végzéséig bírja.

Nagycsoporthoz tartozóknál úgy mint a középső csoportnál megnyilvánult itt is a legtöbb gyermek átlagos ideig marad a helyzetben, ebből négy lány és három fiú.

#### *Késleltetés képesség*

A szociális fejlettségi szint megfigyelése alatt, a gyermekek közül öten képtelenek késleltetni a szükségleteit, azonnal kikérezkednek közülük három lány. Két kisfiú rövid ideig képes, és három gyermek átlagos ideig bírja.

Nagycsoporthoz tartozók: a vizsgálat megfigyelése alatt a tizenkét gyermekből hatan a késleltetés képesség szükségleteit, vágyait megfelelő ideig képes késleltetni. Öt gyermek szükségleteit, vágyait átlagos ideig képes késleltetni, és egy gyermek szükségleteit, vágyait rövid ideig képes késleltetni.

#### *Konfliktusmegoldás*

Az elvégzett fejlettségi szint felmérési szint szerint a tíz gyermekből, két fiú és egy lány indulatkitöréssel váltja ki a konfliktus megoldást. Másokkal szemben gorombán viselkedik. Két lány és egy fiú visszavonul, szándékát feladja esetleg el is sírja magát. És négy fiú egy lány kivárással érvényesíti akaratát.

Nagycsoporthoz tartozóknál a konfliktusmegoldást a legtöbb gyermek kivárással érvényesítik akaratukat, kerülnek a nyílt összeütközést, és néha bevonják a konfliktuskezelésbe a felnőtteket is, ez hét gyermeknél nyilvánul, ebből négy fiú és három lány. Három gyermek visszavonul,

szándékát feladja, néha elsírja magát. És két gyermeket indulatkitörés, dac jellemzi, de nem agresszívek.

#### *Feladattudat*

Négy gyermeknek többszörös utasításisméltésre van szüksége, négy gyermeknek a figyelme többször is elkalandozik, közülük kettő lány, és két lány összpontosítva dolgozik.

A vizsgált személyek által a nagycsoportosok gyermek közül hatan összpontosítva dolgoznak, kevés külső motiválással, ebből négy lány. Öten önmaguknak felállított feladatot véghez viszik. És egy gyermek figyelme többször elkalandozik, de visszaterelhető a feladathoz.

#### *Szabálytudat*

Két lány nehezen érti meg a szabálytudatot. Nem is akarja elfogadni. Mindig máshogy próbálkozik, csintalankodik. Öt gyermek megérti, de nehezen fogadja el, ebből kettő lány. És két lány megérti és könnyen el is fogadja.

Nagycsoportosok közül öt gyermek megérti, könnyen el is fogadja a szabálytudatot, ebből három lány. Hárman megértik, de nehezen fogadják el, változtatni szeretnének. Nem szeretnék, úgy csinálni a dolgokat ahogy nekik megszabják, saját maguk szeretnének változtatni. Hárman nehezen értik meg, ebből két lány.

#### *Közösséghez, társakhoz való alkalmazkodóképesség*

A vizsgált személyek közül négyen befolyásolhatóak, könnyen alkalmazkodnak, egy lány közülük. Kettő közömbös, érzéketlen. két lány segítőkészek. És egy lány segítőkész és törekszik elfogattatni magát másokkal is.

A vizsgált nagycsoportosok közül hét gyermek könnyen befolyásolható, ebből közülük négy lány. Két fiú segítőkész, ők törekszenek elfogadtatni másokkal is az alkalmazkodást. Egy lány viszont közömbös, érzéketlen társaival szemben. Nem szeret a többi gyermekkel barátkozni, mert ő magát különlegesebbé látja.

#### *Siker esetén*

A sikerélmény során öten örülnek, de nem folytatják tovább a tevékenységet, ebből kettő lány. Két fiú nem érzékeli a sikert ha mégis szépen festenek, megdicsérik ezért mégsem tudnak semmit nagyon örülni, és két lány örül és folytatja is a tevékenységet.

Nagycsoportosoknál a sikerélmény sokkal több gyermeknél megnyilvánult. Jobban örülnek mindennek még ha nem is úgy sikerült ahogy kellett volna, te tudják hogy ők csinálták és ezért büszkék magukra. Hét gyermek, ebből négy lány és három fiú örül, serkentő, készítő állapotba kerül, és ismétli a tevékenységét, a feladatot. Ötön örülnek, de nem folytatják a tevékenységet.

### *Önuralom*

Három gyermek bizonyos helyzetben képes az önuralomra, három lány és egy fiú egyre jobban megnyilvánul életkori sajátosságainak megfelelő. Két fiú nem tud uralkodni kitörő érzelmein. Ezért ha valamit nem sikerült megcsinálni, vagy úgy véghez hajtani ahogy elképzelte, akkor kiabál másokra. Egy lány szélsőséges érzelmek kiváló helyzetben is képes az önuralomra.

A nagycsoportos gyermekek közül hat gyermeknek az önuralma egyre több helyzetben megnyilvánul, életkori sajátosságainak megfelelő. Négy gyermeknek az önuralma fejlettebb hasonló korú társainál. Ebből három lány. És két gyermeknek szélsőséges érzelmek kiváló helyzetben is képes az önuralomra, pl. sírás helyett, csak szipog.

### *Érzelmi – hangulati jellemzők*

A személyek általános érzelmi állapota négy gyermeknek kiegyensúlyozott és vidám, mindennek tudnak örülni mindenkivel jóban vannak, ebből két lány. Két lány robbanékony és indulatosak. a megfigyelés alatt , ha nem azt a játékot játszották amit P. D kitalált akkor a többiekhez nagyon durva volt, és nem beszélt a többiekkel, hanem egyedül játszotta. Egy fiúnak az érzelmi állapota szorongó, és félénk, kettő lehangolt és egy szorongásból- félénkségből könnyen kibillenthető.

A nagycsoportos személyek általános érzelmi állapota nyolc gyermeknek kiegyensúlyozott, vidám, ebből három lány és öt fiú. Három gyermek szorongásból, félénkségből könnyen kibillenthető. Es egy gyermeknek az érzelmi állapota szorongó , félénk.

### *Temperamentuma*

A vizsgált személyek közül négy lánynak a temperamentuma lassú és nyugodt, három fiúnak élénk és kiegyensúlyozott, két lány robbanékony és gyors. Ha valami nem úgy van a hogy kitalált vagy nem úgy viselkednek vele, akkor rögtön vagy kikiabálja rá magát, vagy megüti a másikat.

A nagycsoportos gyermekek közül hat gyermeknek élénk és kiegyensúlyozott a temperamentuma, ebből négy lány. Négy gyermeknek lassú és nyugodt. És két lánynak robbanékony és gyors temperamentuma van. Szintén mint a középső csoportnál , itt is verekedéssel intézi el az ügyét.

### *Érdeklődése*

A fiúk érdeklődési tere a legtöbbnek az autós játékok, fegyveres játékok, foci. A lányoknál szeretnek rajzolni , és mozgástevékenységekben többen is járnak táncra.

A nagycsoportos gyermekek érdeklődési körei a fiúknál mint pl. autós játék , labda játék, versenyfutás. A lányoknál a táncolás , éneklés, rajzolás jellemző.

### *Érdeklődése kortársaihoz képest*

A tíz gyerekből hatan átlagos ideig tart az érdeklőse bármi iránt ebből három lány. És négyen kitartanak, közülük egy lány.

A tizenkét gyermekből hat gyermeknél átlagos ideig tart az érdeklődése, öt gyermek kitart a végéig, és egy gyermek rövid ideig tart az érdeklődése.

Az alábbi táblázat összefoglalóan szemlélteti a kapott és a fentiekben elemzett eredményeket.

| <b>Szociális – érzelmi – akarati képességeinek fejlettségi szintje</b> |  | <b>Középső csoport</b> | <b>Nagy-csoport</b> |
|--|--|------------------------|---------------------|
| <b>Énkép</b>   | <b>Fejlettségi szint</b>   | <b>Személyek</b>       | <b>Személyek</b>    |
|  | Alulértékeli   | 2 fiú ,2 lány          | 2 fiú               |
|  | Fölülértékeli  | 4 fiú, 1 lány          | 5 lány, 2 fiú       |
|  | Reálisan értékeli  | 1 lány                 | 2 lány, 1 fiú       |
| <b>Nemének elfogadása</b>  | Nemét elfogadja és annak megfelelően viselkedik                          | 6 fiú, 4 lány          | 6 lány, 4 fiú       |
|  | Nemével azonosul , de mégis jellemző rá , hogy másik neművel barátkozik  |                        | 1 fiú, 1 lány       |
|  | Nemét elfogadja, de mégis a másik nemre jellemző megnyilvánulásai vannak |                        |                     |
|  | Nemét nem fogadja, inkább a másik nemmel azonosul                        |                        |                     |
| <b>Fizikai külső elfogadása</b>  | Fizikai külsejét elfogadja   | 5 fiú, 4 lány          | 7 lány,4 fiú        |
|  | Fizikai külsejében az alábbiak zavarják pl: testi hiba                   |                        |                     |
|  | Fizikai külseje alapján önmagát csúnyának, ügyetlennek tartja            | 1 fiú                  | 1 fiú               |
| <b>Önnálóság, önkiszolgálás</b>  | Segítségre szorul és igényli is a segítséget                             | 2 lány                 |                     |
|  | Segítségre szorul, de nem igényli a segítséget                           | 3 fiú                  | 3 fiú, 1 lány       |
|  | Önnálósága életkorának megfelelő   | 3 fiú, 1 lány          | 5 lány, 2 fiú       |
|  | Életkorához képest önállóbb: igényes, pontos                             | 1 fiú                  | 1 lány              |

**1.táblázat. Szociális – érzelmi – akarati képességek fejlettségi szintje középső és nagy csoportban**



## Társas kapcsolatokban megnyilvánuló szerepvállalás

| A csoportos tevékenységben általában az alábbi szerep-megnyilvánulásokban vesz részt |  | Középső csoport | Nagy csoport  |
|--|--|-----------------|---------------|
|  | Fejlettségi szint  | Személyek       | Személyek     |
|  | Kezdeményező   | 1 lány          | 4 fiú, 1 lány |
|  | Ötletadó   |                 |               |
|  | Csoport normáit hangsúlyozó  |                 |               |
|  | Végrehajtó   | 3 fiú           | 1 fiú, 2 lány |
|  | Vezető szerep  | 2 lány, 1 fiú   | 2 lány        |
|  | Csendes megfigyelő   | 2 fiú , 1 lány  | 2 lány        |
|  |  |                 |               |
| <b>Csoportokban betöltött egyéb szerepe</b>  |  |                 |               |
|  | Az erős a fiúknál  | 3 fiú           | 5 fiú         |
|  | A szép a lányoknál   | 4 lány          | 2 lány        |
|  | Fontoskodó , intézkedőszabálybetartó   |                 | 4 lány        |
|  | Lassú, ügyetlen  | 3 fiú           | 1 lány        |
|  | Romboló , agresszív  |                 |               |
|  |  |                 |               |
| <b>Társas kapcsolati jellemzők</b>   |  |                 |               |
|  | Nincs barátja, magányos, felnőtt közelségét sem leresi, szorongás nem érzékelhető        |                 |               |
|  | Nincs barátja magányos , felnőtt közelségét keresi                                       |                 |               |
|  | Nincs barátja, magányos ,gyermek közelségét keresi, kezdeményezését azonban elutasítják. |                 | 2 fiú         |
|  | Szimbiotikus kötődésű egy társal (a társ hiányzássa szorongást vált ki)                  | 1 lány, 2 fiú   | 1 lány        |
|  | 3-4-5 tagú közösség állandó tagja  |                 | 6 lány, 3 fiú |
|  | Kiterjedt tartalmas kapcsolata van a gyermekekkel  | 2 lány , 2 fiú  |               |

2.táblázat. Társas kapcsolatokban megnyilvánuló szerepvállalás középső és nagycsoportban

| <b>Akarati fejlettség jellemzői . Fusztráció tolerancia</b> |   | <b>Középső csoport</b> | <b>Nagy csoport</b> |
|---|---|------------------------|---------------------|
| <b>Akadályoztatás esetén</b>                                | <b>Fejlettségi szint</b>  | <b>Személyek</b>       | <b>Személyek</b>    |
|   | Tárgyak vagy személyek eleni agresszióban tör ki  | 1 fiú, 1 lány          |                     |
|   | Indulatos, főként kikiabálja a feszültséget   | 1 lány, 2 fiú          |                     |
|   | Regresszív  |                        | 1 fiú, 2 lány       |
|   | Feladja   | 2 lány , 1 fiú         | 2 lány              |
|   | Kitartó   | 2 fiú                  | 4 fiú, 3 lány       |
| <b>Kudarccal elviselése, szembesülés</b>                    |   |                        |                     |
|   | Agressziót vált ki  |                        |                     |
|   | Dacot vált ki   | 2 lány                 | 3 lány, 1 fiú       |
|   | Elsírja magát   | 2 fiú, 2 lány          | 4 lány              |
|   | Felhagy a tevékenységgel  |                        |                     |
|   | Újra próbálkozik  | 4 fiú                  | 4 fiú               |
|   | Nem bír a tevékenységben maradni  | 1 lány                 |                     |
| <b>Monotóniatűrés , kitartás</b>                            |   |                        |                     |
|   | Rövid ideig képes kibírni az unalmas helyzetet  | 3 fiú,                 | 2 fiú               |
|   | Átlagos ideig marad a helyzetben  | 3 fiú, 3 lány          | 4 lány, 3 fiú       |
|   | A feladat végrehajtása előtt adja fel   |                        | 3 lány              |
|   | A feladat végzéséig bírja   |                        |                     |
| <b>Készletelés képessége</b>                                |   |                        |                     |
|   | Szükségeit, vágyait képtelen készletelni  | 3 lány, 2 fiú          | 1 lány              |
|   | Szükségeit , vágyait átlagos ideig képes készletelni  | 2 fiú                  | 1 fiú, 4 lány       |
|   | Szükségeit, vágyait megfelelő ideig képes készletelni   | 1 lány, 2 fiú          | 2 lány, 4 fiú       |
| <b>Konfliktusmegoldás</b>                                   |   |                        |                     |
|   | Agresszív lesz  |                        |                     |
|   | Indulatkitörés  | 2 fiú, 1 lány          | 2 lány              |
|   | Visszavonul, szándékát feladja, esetleg elsírja magát   | 2 lány                 | 1 fiú, 2 lány       |
|   | Kivárással érvényesíti akaratát, kerüli a nyílt összeütközést , esetleg bevonja a konfliktuskezelésbe a |                        | 4 fiú, 3 lány       |

|  |   |               |                |
|--|---|---------------|----------------|
|  | felnőttet   |               |                |
|  | Kompromisszumra képes   |               |                |
| <b>Feladattudat</b>                                      |   |               |                |
|  | Kapkodó , szétszórt   |               |                |
|  | Többszörös utasításisméltésre van szüksége, erőfeszítéssel végzi            | 2 lány, 4fiú  |                |
|  | Figyelme,sokszor elkalandozik,de visszateralhető a feladathoz               | 2 fiú         | 1 lány         |
|  | Özpontosítva dolgozik, kevés külső motiválással                             | 2 lány        | 4 lány, 2 fiú  |
|  | Önmagának felállított feladatot véghez viszi                                |               | 3 fiú, 2 lány  |
| <b>Szabálytudat</b>                                      |   |               |                |
|  | Nem érti meg  | 2 lány        |                |
|  | Nehezen érti meg  |               | 3 fiú , 1 lány |
|  | Megérti, de nehezen fogadja el, változtatni szeretne                        | 2 lány, 3 fiú | 2 lány, 1 fiú  |
|  | Megérti , könnyen el is fogadja   | 3 fiú         | 3 lány, 2 fiú  |
|  | Elfogadtatja másokkal is  |               |                |
| <b>Közösséghez , társakhoz való alkalmazkodóképesség</b> |   |               |                |
|  | Öntörvényű, esetleg durva, agresszív  |               |                |
|  | Közömbös , érzéketlen   | 3 fiú         | 1 lány         |
|  | Könnyen befolyásolható, túl alkalmazkodó                                    | 3 fiú, 1 lány | 4 lány, 3 fiú  |
|  | Segítőkész  | 2 lány        | 2 fiú          |
|  | Segítőkész, törekszik elfogadtatni másokkal is az alkalmazkodást            | 1 lány        | 2 lány         |
| <b>Siker esetén</b>                                      |   |               |                |
|  | Nem érzékeli a sikert   | 2 fiú         |                |
|  | Érzékeli a sikert, de nem mutat örömet                                      | 1 fiú         |                |
|  | Örül, de nem folytatja a tevékenységet                                      | 3 fiú, 2 lány | 3 lány, 2 fiú  |
|  | Örül, serkentő, készítő állapotba kerül, ismétli a tevékenységet, feladatot | 2 lány        | 4 lány, 3 fiú  |
|  | Magabiztossá válik, mely későbbi feladataiban is megmutatkozik              |               |                |
|  |   |               |                |

|  |   |               |               |
|--|---|---------------|---------------|
| <b>Önuralom</b>                        |   |               |               |
|  | Önuralma egyre több helyzetben megnyilvánul, életkori sajátosságainak megfelelő | 2 fiú         | 3 lány, 2 fiú |
|  | Önuralma fejlettebb hasonló koru társainál                                      | 2 fiú         | 3 lány, 1 fiú |
|  | Szélsőséges érzelmek kiváló helyzetben is képes az önuralomra                   | 2 fiú, 2 lány | 1 fiú, 1 lány |
|  | Nem tud uralkodni kitörő érzelmein semmilyen helyzetben                         | 1 lány        |               |
| <b>Érzelmi-hangulati jellemzők</b>     |   |               |               |
|  | Lehangolt   | 2 fiú         | 1 lány        |
|  | Szorongó, félénk  | 1 fiú         | 3 lány        |
|  | Szorongásból, félénkségből könnyen kilibbenthető                                | 2 lány, 1 fiú |               |
|  | Robbanékony, indulatos  |               |               |
|  | Kiegyensúlyozott, vidám   | 2 fiú, 2 lány | 5 fiú, 3 lány |
| <b>Temperamentuma</b>                  |   |               |               |
|  | Lassú – nyugodt   | 4 lány        | 3 fiú 1 lány  |
|  | Élénk-kiegyensúlyozott  | 3 fiú         | 2 fiú, 4 lány |
|  | Robbanékony-gyors   | 3 fiú         | 2 lány        |
|  |   |               |               |
| <b>Érdeklődése kortársaihoz képest</b> |   |               |               |
|  | Rövid ideig tart  |               | 1 lány        |
|  | Átlagos ideig tart  | 3 fiú, 3 lány | 4 fiú, 2 lány |
|  | Kitart  | 3 fiú, 1 lány | 1 fiú, 4 lány |

**3.táblázat. Akarati fejlettség jellemzői . Fusztráció, tolarencia a középső és nagycsoportban**

### **Hipotézis**

A kutatásindító megfigyelés segítségével megfogalmazott hipotézisek igazolására egy kutatást végeztem két csoportnál , a Sárosroszi óvodában 2016 évben. A kutatás óvodáskorú gyermekekkel volt elvégezve. Az óvodáskorú gyermekekre összpontosítva olyan megfigyelés is elvégezhető, melyekben a különböző szociális - érzelmi, társas kapcsolatok, akarati jellemzői mutatkoznak.

A két csoportnál bebizonyosodott az, hogy a nagy csoportosoknak a siker esetén jobban örülnek, serkentő, készítő állapotba kerülnek, ismétlik a tevékenységet, feladatot. A nagy csoportosok közül a 12 gyermekből ez 7 gyermeknél mutatkozott meg. Középső csoportosok közül 2 gyermeknél mutatkozott meg. A legtöbb gyermek nem akarta folytatni a tevékenységet. Így tehát bizonyítható, hogy a nagy csoportos gyermekeknél sokkal fejlettebb az akarati fejlettségi szint, mint a középső csoportnál.

## Összegzés

Célom a munkám során az volt, hogy mélyebb betekintést nyerhessek a gyermek társas viselkedésébe, valamint az érzelmi akarati képességeibe. Megismerjem a gyermek érzelmi hangulatait és a csoportos tevékenységben betöltött egyéb szerepét.

Szakedolgozatom három fejezetből áll. Az első fejezetben az érzelmi akarati életének a jellemzőit mutattam be, összefoglalva azt, hogy az hogy a gyermeknél megjelenik a feladattudat, tevékenységeiben, játékában egyre állhatatosabb, kitartóbb, melynek egyik jele, hogy mind hosszabb és hosszabb ideig képes egyetlen dologgal foglalkozni.

A második fejezetben a társas kapcsolatok fejlődése óvodáskorban. A páros kapcsolat a gyermekkorban vezethet jobb alkalmazkodáshoz, de vezethet elszigetelődéshez is. Így felmerülhet az a kérdés, hogy a párban való élet megkönnyíti vagy nehezebbé teszi-e a csoporthoz való alkalmazkodást.

A harmadik fejezetben került leírásra a szociális-érzelmi-akarati képességek fejlettségi szintjei.

Kutatásom alatt két csoportot figyeltem meg, egy középső és nagycsoportot. A középső csoportban 10 gyereket figyeltem meg. A nagycsoportosoknál 12 gyermeket, melynek során a következő megfigyelések voltak jelen: az „énkép”, „a társas kapcsolatokban megnyilvánuló szerepvállalás”, „az akarati fejlettség jellemzői”.

Megfigyelhető volt, hogy a 3-4 éves rajzaiban a tárgyaknak még nincs meg a szemléletes rendje, egyszerűbben szólva nincs minden a helyén. Gyakran előfordul, hogy pl. az autó kereke az autótól távolabb látható vagy a ház ablakát az épületen kívülre ábrázolták.

Az óvodáskori rajzokra gyakorta jellemző az átlátszóság. Mivel tudja, hogy mi található pl. az autó csomagtartójában vagy a ház belsejében, ezért ezt látható formában rajzolja meg, mintha a csomagtartó ill. ház átlátszó lenne.

Az óvodás gyermek ábrázoló tevékenységének fejlődését nagyban elősegíthetjük, ha sok-sok lehetőséget adunk ezek gyakorlására. Az eszközbiztosításon, motiváláson, a valóság alapos megfigyelésén túl azzal is megtámogathatjuk a folyamatot, ha változatos, sokszínű technikákkal ismertetjük meg a csemetéket.

Az szakedolgozatom megírása során sikerült elérni a kitűzött céljaimat, sikerült betekintést nyernem a gyermek társas beilleszkedésébe és jobban megismerni az érzelmi akarati képességeit.

## Felhasznált irodalom

1. Atkinson, R. L. Atkinson, R. C. Smith, E. Bem, E.: *Pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó.2005.
2. Berghauer-Olasz E.(szerk.): *Fejlődéslélektan I. Jegyzet*. Beregszász, 2013.
3. Balogh Éva : *Fejlődéslélektan*. Didakt Kft, 2005.
4. Bálint A.: *Gondolatok az anyai szeretetről*. Osiris Könyvkiadó, Budapest, 1990.
5. Bernáth L., Solymosi K. : *Fejlődéslélektani olvasókönyv*, Tertia Kiadó, 1997.
6. Buda Béla: *A szocializáció a gyermekkorban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2003.
7. Clauss, G. Hiebsch, H.: *Gyermekpszichológia*. Akadémiai Kiadó,Budapest, 1983.
8. Cole, M. –Cole, Sh.: *Fejlődéslélektan*. Osiris, Budapest, 2006.
9. Fehérné Kovács Zsuzsa: *A beszédzavarok logopédiai rehabilitációjáról*. Fejlesztő Pedagógia, Budapest, 2009.
10. Forgács József: *Az érzelmek pszichológiája*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2003.
11. Frenkl, Sz. Rajnik, M.: *Életesemények a fejlődéslélektan tükrében*. Párbeszéd Alapítvány, Budapest, 2011.
12. Kasik László: *A szociális kompetencia fejlesztésének elmélete és gyakorlata*. In: Iskolakultúra, 17., Budapest , 2007, 11–12. sz. 21–37 p.
13. Konta Ildikó Zsolnai Anikó: *A szociális kompetencia fejlesztése*. In: Pszichológia konferencia, előadáskivonatok, 2000. 266 p.
14. Konta Ildikó és Zsolnai Anikó: *A szociális készségek játékos fejlesztése*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.
15. Kósáné Ormai Vera: *Fejlődéslélektani vizsgálatok*, Budapest, 1985.
16. Mérei Ferenc- Binét Ágnes: *Gyermeklélektan*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1985.
17. Mönks , Franz J. Knores Alphons M.P.: *Fejlődéslélektan*. Fitt image, Ego School , 1998.
18. Nagy József – Zsolnai Anikó: *Szociális kompetencia és nevelés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
19. Vajda Zsuzsanna: *Neveléslélektan*. Osiris, Budapest, 2005.
20. Vajda Zsuzsanna: *A gyermek pszichológiai fejlődése*. Helikon Kiadó, Budapest, 2001.
21. Zsolnai Anikó: *Kötődés és nevelés*. Eötvös József Kiadó . Budapest, 2001.
22. Zsolnai Anikó: *A szocialitás fejlesztése*. Módszertani segédanyag óvodapedagógusoknak és tanítóknak. Mozaik Kiadó, Szeged, 2006.
23. <http://www.gyerekabc.hu/Az-ovodaskor-jellemzoi/erzelmi-es-akarati-elet-jellemzoi-ovodas-korban.html> (letöltési idő: 2016,03.10.).

## Táblázatok jegyzéke

|  |    |
|--|----|
| 1.táblázat. Szociális – érzelmi – akarati képességek .....               | 34 |
| fejllettségi szintje középső és nagy csoportban                          |    |
| 2.táblázat. Társas kapcsolatokban megnyilvánuló szerepvállalás.....      | 35 |
| középső és nagycsoportban  |    |
| 3.táblázat. Akarati fejlettség jellemzői . Fusztráció, tolarencia a..... | 38 |
| középső és nagycsoportban  |    |



## Резюме

Назва моєї роботи характеристика соціально-емоційних та вольових здібностей дітей дошкільного віку. Під час роботи я займалася дитячими соціально-емоційними та проводила спостереження в дитячій групі.

Мета моєї роботи глибше ознайомитися з соціальними поведінками дітей, та вольовими емоційними навичками, емоційні настрої дитини , діяльність групи, заповнення інших ролей.

Під час написання роботи я досягнула своєї цілі, змогла глибше ознайомитися з соціальною інтеграцією дитини , дізнатися більше про емоційних і вольових навичок.